

Тетяна ШЕВЧУК,
кандидат філологічних наук,
доцент Ізмаїльського державного
гуманітарного університету

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ШЛЯХ МУДРЕЦЯ

П'єса

Григорій Сковорода в сучасному шкільному театрі

У староукраїнській освітянській традиції для вчителя поезики існувало загальне й обов'язкове для виконання правило: під час викладання цього курсу він мав написати п'єсу і поставити її зусиллями шкільного театру бурси чи академії. Так, в Україні XVII–XVIII ст. під впливом західноєвропейської клерикальної освіти виникла шкільна драма як культурно-історичне явище, а в XIX ст. на її основі постав професійний національний театр.

Закінчуючи працювати над монографією «На перехресті епох: антична спадщина у творчості Григорія Сковорода» (Ізмаїл, 2010), я як автор цієї книжки відчула внутрішню потребу написати п'єсу про героя своєї розвідки. Кілька років було віддано поглибленому вивченню культурно-історичного контексту доби; спеціфіці освіти в Києво-Могилянській академії XVIII ст. включно з роботою з архівними матеріалами закладу, ретельному дослідженню біографічних перипетій філософа та особливостей його світогляду. Не будучи «кабінетним ученим», а залишаючись «практиком» – простим університетським «дидакалом», який має обсяжне навчальне навантаження і постійно дивиться в допитливі студентські очі, я вирішила написати для слухачів своїх курсів п'єсу, яку можна було б поставити зусиллями студентів або учнів старших класів загальноосвітніх шкіл. Основною метою її створення було бажання донести в популярній, ігровій формі відомості про життєвий шлях Г.Сковорода, його оточення й естетико-філософські погляди, відобразити особливості національної освіти XVIII ст., передати колорит української культури цієї доби.

2012 р. ми святкуватимемо 290 років від дня народження Г.Сковорода, а невдовзі й величній 300-річній ювілей. Це буде безпрецедентна подія національного рівня. Точний час народження багатьох видатних митців давньої України історія до нас просто не донесла, у кращому разі знаємо лише дати їхньої смерті. До того ж мало хто з них може суперничати з Г.Сковородою за рівнем популярності й силою впливу як на тодішнє, так і на сьогочасне суспільство. Копітка дослідницька праця українських учених і насамперед проф. Леоніда Махновця дала змогу встановити день і рік появи на світ славетного українського мислителя, гідне вшанування пам'яті якого є нашим спільним обов'язком. Щиро сподіваюся, що скромна п'єса «Григорій Сковорода: шлях мудреця» прислужиться вчителям та ввійде до репертуару їхніх шкільних театрів напередодні визначних подій.

ПРОЛОГ

Іде відеокліп – бандурист співає пісню Г.Сковорода
«Ой ти, пташко жолтобоко».

Висвітлюється портрет Г.Сковорода.

Ведуча. Ім'я великого українського філософа, поета і байкаря Григорія Савича Сковорода відоме не тільки в Україні. Його знають і цінують у цілому світі. Про непростий життєвий шлях любомудра і головні принципи його світогляду – наша п'єса.

Дія 1

На екрані картинка: сільська хата.

Дійові особи: Сава Сковорода, Пелагея Сковорода-Шангирей, Григорій Сковорода.

Сава. Ти, Грицю, щось дивне надумав: зібрався йти в Київ учитися, коли інші хлопці йдуть навчатися військової справи як справжні козаки.

Пелагея. Синочку, любий, не слухай його. Кому життя простого козака потрібне? Хлопці ходять у походи панські справи вирішувати ціною життя свого або співаються з нудьги, прости Господи, спаси і сохрани (хреститься).

Сава. Мовчи, стара, коли не знаєш про те, що кажеш!

Грицько. Мамо, тату, благаю, не сваріться. Пробачте, батьку, який козак з мене вийде – нема в мене військового хисту. Пробачте, мамо, що хочу з дому піти і не допомагатиму вам по господарству. Хочу вчитися... В Києві... В академії...

Пелагея. Грицю, любий, ти ж знаєш, як важко вчитися в академії. Он Парасчин Микола і півроку не минуло, як утік звідти, зимою пішки до Чорнух прийшов. Чи ближній світ? А в наших краях третій рік чума лютує, на дорогах карантини, а кого піймають без подорожнього документа, карають шибеницею, прости і сохрани нас грішних, Господи (хреститься).

Сава. А ти хочеш, аби він біля твоєї спідниці просидів? Людям на посміх? Як не козак з нього вийде, то нехай хоч науки знає. Иди, синку, коли надумав учитися. Иди.

Грицькo кланяється.

Пелагея плаче.

Дія 2

*На екрані картинка: Києво-Могилянська академія.
Grae Gaudeamus. На середину виходять
три дійові особи в мантіях.*

Дійові особи: *Георгій Кониський, Симон Тодорський, Варлаам Лащевський.*

Георгій Кониський. Цього року, professores, через епідемію і голод учнів значно поменшало. З вакацій не повернулося двадцять студентів! А в мене наступної суботи запланований диспут... Хто ж буде там?

Голос за сценою: Георгій Кониський – український письменник, проповідник, церковний і культурний діяч. Походив зі шляхетської родини. Освіту здобув у Київській академії, де пізніше викладав піїтику, риторику, філософію, богослов'я. Згодом став ректором Київської академії. 1755 року переїхав до Могильова, де був єпископом моголівським та архієпископом білоруським.

Кониський прибирає звичайну позу.

Симон Тодорський (*до Кониського*). Пане professore, а як же ж постановка вашої драми «Воскресіння мертвих» студентами класу піїтики? Ми всі з нетерпінням чекаємо на вашу п'єсу! Диспут як диспут, а шкільний театр не може змінити своїх традицій і відкласти виставу...

Фігура завмирає, високо піднявши голову.

Голос за сценою: Симон Тодорський – духовний письменник-проповідник, блискучий орієнталіст. Здобувши освіту в Київській духовній академії, десять років продовжував навчання в закордонних університетах. Після його повернення 1738 року у стінах академії було вперше запроваджено викладання студентам давньогрецької, давньоєврейської та німецької мов. 1742 року був відкликаний до Москви як законовчитель і духівник майбутніх вінценосців – Петра III і Катерини II.

Тодорський прибирає звичайну позу.

Варлаам Лащевський (*радісно*). Панове professores, прийшла звістка від професора Мануїла Козачинського – після п'ятирічної роботи в Сербії він із групою волонтерів-дидакалів повертається до Києва для подальшої роботи в академії!

Фігура завмирає у радісній позі.

Голос за сценою: Варлаам Лащевський – учений чернець, вихованець Київської академії. 1747 року був терміново відкликаний до Петербурга для роботи над виправленням старослов'янського перекладу Біблії. Варлаам Лащевський звірив текст Старого Заповіту з давньогрецьким текстом. У виправленому варіанті слов'янська Біблія була передрукована 1751 року і нині відома як Єлизаветинська Біблія. Пізніше був призначений ректором Московської слов'яно-греко-латинської академії.

Лащевський прибирає звичайну позу.

До кінця XVIII ст. Києво-Могилянська академія була головним культурно-освітнім центром Російської імперії та всього православного світу Східної Європи. Заснована на принципах гуманізму і просвітництва, академія поширювала освіту, знання, культуру. Її вихованці відкривали школи, фундували бібліотеки, сприяли розвиткові мистецтва, літе-

ратури, музики, театру. Усі вищі науки, починаючи з поетики, тут викладали латинською мовою.

Дія 3

На екрані картинка: лубок «Студенти біля академії».

Дійові особи: *Григорій (Сковорода), Олексій, Андрій.*

Вибігають на сцену. У руках в Олексія – калькулюс (скручений папір).

Олексій. Усе, Грицьку, ти попався! Ти зробив третю помилку в латинському вислові! Тепер я побудуся калькулюсу! Ха-ха-ха!

Григорій. Зробив три помилки, ну то й що? Який ще калькулюс? Що таке калькулюс?

Олексій і Андрій сміються.

Андрій. Калькулюс, дороженький, – це папір, на якому треба записувати помилки бурсаків. Ха-ха-ха! Ми ж повинні розмовляти латинською мовою не тільки на уроках, а й удома, так? Так от, ми ще повинні й фіксувати помилочки, а в кого їх набирається три – той щасливий власник цього папірчика, ха-ха-ха!

Олексій щось пише олівцем у калькулюсі.

Олексій (*знищачучись*). Тримай, братику, finis scognot opus (добрий кінець – справі вінець). Faber est suae quisque fortunae (кожен є ковалем своєї долі).

Григорій. До чого тут моя доля?

Андрій. А до того, хлопче, що всі вже сплять, і ти не зможеш позбутися калькулюсу. А магістер завтра на уроці запише в журнал: калькулюс visitavi dominum Skovoroda, ха-ха-ха!

Григорій. І що мені буде?

Олексій. А це вже залежить від його настрою, ха-ха-ха!

Усі трое біжать зі сцени.

Дія 4

На екрані картинка: київський Поділ XVIII ст.

Дійові особи: *Григорій, Олексій, Андрій.*

Олексій. Грищо, чув новину?

Григорій. Що таке?

Олексій. Будемо складати присягу на вірність новій імператриці! Vivat Єлизавета Петрівна!

Вбігає Андрій.

Андрій. Чули новину?

Олексій, Григорій (*разом, радісно*). Так! Vivat Єлизавета Петрівна!

Андрій. Та про це вже кожен собака знає! Прийшов наказ відібрати 15 найкращих співаків для капели її величності й терміново відправити їх у Санкт-Петербург!

Олексій. Грищо, це твій шанс! Ти – найкращий альт на курсі!

Григорій. Санкт-Петербург? Капела імператриці? Залишити академію?

Олексій і Андрій. Так!!!

Григорій. Ну що ж! (*Дивиться в зал, хитрувато*.) Подивимось на царську вдачу!

Три хлопці закрутилися на сцені, тримаючи один одного за плечі, звівши докути голови. Відтак залишають сцену.

З іншої сторони сцени велично з'являється Єлизавета Петрівна з кавалером. Звучить менует Боккеріні.

Дія 5

На екрані картинка: зала Зимового палацу.

Звучить менует.

Дійові особи: Єлизавета Петрівна, граф Розумовський.

Єлизавета (млосьно). Алексей Григорьевич, мне кажется, пожалованного мною вам ордена Святой Анны и ордена Святого Александра Невского недостаточно, чтобы отблагодарить вас за все ваши заслуги и верность императорскому дому... Да и звання Оберегермейстера маловато... (кокотливо). Жалую вам графский титул!

Розумовський кланяється, цілує імператриці руку.

Розумовський. Чув я, ваша величносте, ви розпорядилися ще раз прислати до вашої капели нових співаків. Ви не задоволені теперішнім складом?

Єлизавета. Что вы, граф Разумовский, я не знаю никого голосистее малороссийского народа! Да только вот после двух лет пребывания в капелле ее покидает дирижер хора, альтист Григорий Скворода. Чего только не сулила ему – просит отпустить его.

Розумовський. Он як? Чого ж він хоче?

Єлизавета. Сначала просился назад в академию. Говорил, что без наук жить не может. А я ему сказала, что хор тоже без дирижера петь не может. Остался Григорий, но сник совсем, прихворал даже. Ну а чтобы он не зачах вконец, я решила отпустить его. Но не в Киев. Генерал-майор Вишнеvский, которого я нынче собираюсь отправить в Венгрию за моим любимым токайским вином (усміхається), попросил откомендовать ему наставника для его сына Гаврилы, и я решила, что не найти ему лучшего учителя, как истомившегося по учению моего придворного уставника, студента Григория со смешной фамилией Ско-во-ро-да.

Розумовський. Немає меж вашій доброті, імператрице...

Посміхається запобігливо, цілує імператриці руку.

Обоє залишають сцену.

Дія 6

На екрані картинка: конференц-зал

Киево-Могилянської академії.

Дійові особи: Георгій Кониський, Григорій Скворода.

Георгій Кониський. Григорію, друже мій, не думав уже тебе побачити в Києві! Так довго тебе не було в академії. Як справи? Чим займаєшся? Я думав, ти при імператорському дворі залишився – з твоїм-то голосом!

Григорій. Спасибі, пане ректоре, що цікавитесь, як живу я. Два роки справді пробув у капелі і диригентом хору навіть став. Обсипаний був милостями і подарунками імператриці. Палац царський наче із золота зроблений, співаки там наші одягнуті як принци, наїдками такими годували, що й назви ті вимовити годі. Але не зміг я там...

Георгій Кониський (задумливо слухає, киває головою). Так, Григорію, так...

Григорій. Відчував себе птахом у золотій клітці. Снилися мені українські степи, Дніпро, пресвята наша Лавра, Академія. І здавалося мені, немає нічого кращого за шматок хліба з водою після довгої копіткої праці над святими книгами у тиші бібліотек. І змилювалася цариця. Відпустила мене. Ще й світ дозволила подивитись, у європейських університетах побувати!

Георгій Кониський. Он як?! Це дуже добре, друже!

Григорій. О свобода! О наука! Повірити не міг своєму щастю, і тільки вже в кошмарах час від часу я бачив бенкети безконечні, гори їжі, убори, танці, дзеркала, людей у масках і музикантів у неспиннім вирі...

Георгій Кониський. А як прибув у Київ, чим займався?

Григорій. Не дуже добре склалося, професоре. Пішов викладачем поетики в Переяславський колегіум. Та й року не минуло, а я вже без роботи.

Георгій Кониський. Що ж сталося?

Григорій. За духом часу не йдуть там, пане ректоре. Чого навчили ви мене студентом, те й дітям дати я хотів. Єпископ зажадав пояснень, я спалахнув...

Георгій Кониський. Ну годі, годі, єпископ той – мій давній ворог. Я знаю, що робити. Поїдеш у Каврай, у дім поміщика Томари. Просив він учителя йому прислати. Онук у нього росте, Василько, прекрасний хлопчина, я обіцяв допомогти. То поживеш там рік чи два, а там видно буде...

Григорій. Професоре! Як дякувати вам?

Георгій Кониський. Все добре, друже... Ти краще розкажи мені, як...

Ідуть зі сцени, ніби розмовляючи, Григорій розмахує руками. З іншого боку сцени заносять стіл і стілець. Заходить хлопчик з паперами, сідає і починає щось писати.

Дія 7

Повертається Григорій. Слуги підглядають і підслуховують. На екрані картинка:

Скворода в домі поміщика Томари.

Дійові особи: хлопчик Василько, Григорій, слуга і служниця, поміщик Степан Томара, Кочубейха.

Василь. Нарешті ви прийшли, Григорію Савичу, я все давно зробив. Як перевірите, розповісте мені іще про давню Трою?

Григорій. Ну звісно ж, мій Васильку. Але спочатку треба нам читати вправи.

Василь. Григорію Савичу, мені не терпиться дізнатися, що сталося з Енеєм після бою...

Григорій. Васильку, хлопче мій, спочатку – вправи. Як вивчиш латину, сам читати «Енеїду» зможеш, це ж просто – так, як дихати!

Василь. Після занять підемо знову на річку, як учора?

Григорій. Багато запитань. Звичайно, так! (Василь тихенько плескає в долоні.) Читай!

Василь. Repetitio est mater studiorum.

Григорій. Василью, ні. То треба studiorum.

Василь. Так, зрозумів. Repetitio est mater studiorum.

Григорій. Ах ти, свиняча голово! Кажу ж тобі, що studiorum.

Василь сміється. Слуги підскакують, руками закривають рот, хапаються за голову, невдоволені кудись вибігають. Звучить перший удар церковного дзвона.

Василь. Repetito est mater studiorum.

Григорій. Добре, любий.

Входять розгнівані Степан Томара і Ганна Томара-Кочубей.

Кочубейха. Що чую я?! Мій син – свиняча голова?! Як ти посмів, негіднику, так казати?!

Степан. Ганно, тихше! Кажі, це правда?

Григорій (*опускає голову*). Так. Але...

Кочубейха. Яке нахабство! Геть із дому цієї ж миті!

Степан. Пробач, учителю. Мені шкода...

Кочубейха. Як він посмів! Мерзотник! Хам! Нахаба! Нагаями б його висікти!

Усі виходять, виносять стіл і стілець, на сцені залишається Григорій. Кілька хвилин стоїть на самоті (зрідка чути віддалений церковний дзвін), через хвилину на екрані висвітлюється Троїце-Сергієва лавра, церковні дзвони веселішають. Григорій здивовано крутиться на сцені на тлі лаври, потім з'являється декорація з українським селом.

Дія 8

Дійові особи: Григорій, двоє селян, селянка.

Григорій (*сам*).

Щастіє, де ти живеш? Горлиці, скажіте!

Вівці у полі пасеш? Голуби, звістіте!

О щастя, наш ясний світе,

О щастя, наш красний цвіте!

Ти мати і дім, появися, покажися!

Щастіє, де ти живеш? Мудрії, скажіте!

Входять селяни в національному одязі.

Перший селянин. Григорію Савичу, ви?! Давненько в нас не були!

Обіймаються.

Другий селянин. Нарешті знову до нас приїшли! Та чи надовго?

Григорій. Як Бог дасть, друже.

Селянин. Прошу, ходіть до мене в хату, гостюйте досхочу. (*До жінки.*) Марусю! Лаштуй на стіл!

Григорій. Мій друже, чи треба?

Селянин. А як же інакше? Всі до мене! Григорій Савич завітав!

На екрані – хата. Заносять стіл, 4 стільці, сідають.

Маруся ставить на стіл глечики.

Селянин. Отак воно краще. Тож як справи? Як живе?

Григорій. Відтоді, як ми не бачились, Макаре, води багато сплигло.

Макар. Так, тобі тоді добряче дісталося від Томари. Чи був ти в них відтоді?

Григорій. Ну звісно ж, так. Спочатку я поїхав у Лавру, що під Москвою, святого Сергія посад. Прекрасні люди там живуть, до речі, й наших багатьох бачив, товаришів моїх і вчителів. Але не зміг довго залишатися, не можу без милих серцю українських нив. Тож повернувся до Києва, а на мене там уже чекали...

Другий селянин. Ну? Невже сам поміщик Томара?

Григорій. Так, він. Просив повернутися в його дім. Казав, Василько ні з ким не може вчитися, змінили вже з десяток учителів.

Селяни регочуть.

Григорій. А потім Харків був. Там кілька років у колегумі я викладав поезику. Та довелось мені піти і звідти. За вільнодумство мене позбавили кафедри. Так тепер і живу.

Дія 9

На екрані картинка: Скворода розмовляє з подорожніми людьми.

Григорій (*звертається до глядачів*). Пізнати себе – ось ключ до мудрості! А що ж таке людина? Не вчинки характеризують людину, а її думки...

Думки, думки – ось головна суть людини! І кожен з нас так прагне щастя... Сене учинків наших – досягти радості серця. Тож у чому щастя? У багатстві? Авжеж, чимало знайдеться людей, що в розкошах нудьгують, усім невдоволені, бо їм щось точить душу... У Бога просять багатства, а не задоволення; багатого столу, а не смаку; м'якого ліжка, а не солодких снів; чинів, а не сердечної веселості. Проте краще бути веселим без багатства, ніж багатим без веселощів! А як здобути радість серця та душевну міць? Сродною працею! Треба лишень пізнати себе – до чого хто народжений. Замислись, друже, до чого ти маєш хист? Військова справа чи торгівля, медицина чи танці, наука чи малярство? Як розберешся, що є твоє, то навіть складнощі тобі до душі будуть і залюбки долатимеш їх. Якщо ж помилку зробиш і не в свою ти роль увійдеш – то і в достатку будеш невдоволений, шукатимеш – де втратив себе, де загубив своє покликання...

Щастя твоє – усередині тебе є.

Бувай! Шукай себе!

Григорій на прощання махає рукою. Звучить пісня «Всякому городу нрав і права».

Кінець.

Антологія одного Вірша

Віхола

У сяйві ліхтарів гуляє віхола,
Верхи акацій м'яко огорта,
Заметами влягається під вікнами
Й на скільки днів – ні в кого не пита.

Від повівів різких ми очі мружимо,
На віях срібно паморозь іскрить.
Вишневий усміх не згасити стужею,
Де чути пошуг лебединих крил.

В краю карпатським розгулялась віхола –
Вогнем багряним світяться сніги,
Щоб ми у чистоту кохання вірили
І, як святиню, віру берегли.

Лідія КАРПИН,
учитель ЗОШ № 4 м. Стрия